

Рівненський державний гуманітарний університет

Освітньо-ресурсний центр РДГУ

Кафедра педагогіки початкової освіти

**ПРОФЕСІЙНА
ПІДГОТОВКА
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Монографія

Рівне
2020

УДК 378.016:373.011.3-051

П84

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №5 від 28 травня 2020 р.)**

Рецензенти:

К. О. Журба, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Т. В. Потанчук, доктор педагогічних наук, професор,

О. О. Красовська, доктор педагогічних наук, професор.

Авторський колектив: Боровець О. В. (р. 4.), Бричок С. Б. (р. 8), Веремчук А. П. (р. 10), Гудовсек О. А. (р. 5), Колупаєва Т. Є. (р. 2), Міщенья О. М. (р. 7), Сойчук Р. Л. (р. 1), Третяк О. М. (р. 9), Шевців З. М. (р. 3), Яковишина Т. В. (р. 6).

Професійна підготовка майбутніх педагогів: теорія та практика : монографія / Боровець О. В., Бричок С. Б., Веремчук А. П., Гудовсек О. А., Колупаєва Т. Є., Міщенья О. М., Сойчук Р. Л., Третяк О. М., Шевців З. М., Яковишина Т. В.; за наук. ред. Р. Л. Сойчук. Рівне : О. Зень, 2020. 236 с.

ISBN 978-617-601-320-4

У монографії представлено теоретичні та практичні аспекти дискурсу професійної підготовки педагогів у контексті реформування Нової української школи. Означену поліаспектність спроектовано на коло наукових проблем, пов'язаних із формуванням національної ідентичності особистості майбутніх педагогів, гуманізацією освіти, імплементацією інклюзивної освіти в Україні, різновекторністю підготовки майбутніх учителів у ЗВО, дидактичною компетентністю та застосуванням тренінгових технологій, естетичною освітою майбутніх педагогів, їхньою професійно-педагогічною відповідальністю, а також креативністю як важливим складником професійної компетентності.

Монографія стане в нагоді викладачам, учителям, аспірантам, магістрантам, студентам і всім, хто не байдужий до проблем освіти та професійної підготовки майбутніх педагогів у сучасному освітньому середовищі закладів вищої освіти.

УДК 378.016:373.011.3-051

ISBN 978-617-601-320-4

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. Погляд на проблему формування національної ідентичності майбутніх учителів: виховний аспект	8
РОЗДІЛ 2. Підготовка магістрів до професійної діяльності у педагогічному ЗВО	25
РОЗДІЛ 3. Теоретичні основи імплементації інклюзивної освіти в Україні	49
3.1. Міжнародна законодавча база забезпечення інклюзивної освіти	49
3.2. Еволюція моделей соціальної політики держави у ставленні до осіб з ОМЖ, спричиненими проблемами зі здоров'ям	53
3.3. Сутність інклюзивної освіти	57
3.4. Учні як суб'єкти професійної діяльності вчителя початкових класів в умовах інклюзивної освіти	60
РОЗДІЛ 4. Теоретичні основи формування дидактичної компетентності майбутніх учителів початкової школи	68
РОЗДІЛ 5. Естетичне виховання майбутніх учителів початкової школи	90
РОЗДІЛ 6. Креативність у структурі професійної компетентності	109
РОЗДІЛ 7. Професійно-педагогічна відповідальність майбутнього вчителя початкової школи	129
РОЗДІЛ 8. Роль і місце курсу «Історія педагогіки» у професійному становленні майбутнього педагога	159
РОЗДІЛ 9. Тренінгові технології як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи	182
РОЗДІЛ 10. Самоосвіта як важливий складник професійної підготовки майбутніх педагогів	213
ДОДАТКИ	234

РОЗДІЛ 5

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Гудовсек О. А.

У переліку питань, які не втрачають своєї актуальності впродовж усієї тисячолітньої історії суспільства, одне з чільних місць належить естетичному вихованню особистості. Багатоаспектність проблеми естетичного виховання вимагає комплексного підходу до її дослідження: сукупність теоретичних уявлень про естетичне виховання утворює особливу царину наукових знань, окремі положення яких відображено у філософії, естетиці, психології, педагогіці, культурології та мистецтвознавстві.

У такій проекції методологічну основу сучасного естетичного виховання складає симбіоз наук – філософії, естетики, соціології, психології, педагогіки тощо.

Фундаментальну роль в осмисленні сутності та складників естетичного виховання відіграла *філософія*. Засадничі підходи до визначення предмета й змісту естетичного виховання було сформовано ще в епоху античності. Античні філософи розглядали естетичне виховання крізь призму поєднання краси тіла та душі, зовнішньої й внутрішньої краси, інтелектуальної, моральної та фізичної досконалості. Один із перших філософів Стародавньої Греції – Платон – естетичне виховання зіставляв із категорією прекрасного (краси) як такого виду духовною сутністю, що пов'язана з категорією мистецтва дещо відносно. Мистецтво, на його погляд, є наслідуванням світу чуттєвих речей, а не світу ідей (думок), тож його вирізняє слабкість і недосконалисть на шляху до прекрасного. Крім того, у більшості видів мистецтв філософ узагалі не знаходив зв'язку із прекрасним (красою), бо краса має позачуттєвий характер: «У світі існують не лише тіла, а й душі, не лише чуттєві, руйнівні речі, а й вічні, понадчуттєві ідеї. Душі більш досконалі, ніж тіла, а ідеї досконаліші за тіло і душу» [16, с. 168].

Тому, за Платоном, естетичне виховання не варто обмежувати красою тіла, оскільки краса душі й ідеї цілком перевершують красу тіла. Красу осягають не почуттями, а

розумом. Філософ уважав, що мистецтво має бути морально корисним для людини та сприяти утворенню досконалої держави [там само].

У творах-діалогах «Держава», «Законо», «Іон», «Бенкет», «Софіст», «Федр» [17] Платон розширив естетичну проблематику, постійно апелюючи до питань естетичного виховання через красу мистецтва, красу природи, красу людських учинків. Філософу належить створення системи загальнодержавного естетичного виховання, основними компонентами якої були музика, гімнастика, танці, поезія, видовищні мистецтва (загальногрецькі свята, вистави тощо).

Послідовник Платона – Аристотель – у працях «Поетика» (або «Мистецтво поезії») [2, с. 646–680], «Політика» [там само, с. 376–644], «Етика» [там само, с. 54–374] висвітлює широке коло проблем, дотичних до естетичного виховання особистості. Останнє, на його думку, повинно було поставати на поезії, мистецтві рідної країни та відповідному епосі.

Ядро естетичних поглядів Аристотеля складає вчення про прекрасне: філософ убачав сутність прекрасного у певних конкретно-чуттєвих якостях самого життя, виводячи в центр усіх естетичних міркувань проблему прекрасного. Сфера прекрасного для Аристотеля вирізнялася значним обширом. Прекрасне – це божество та людина, людське тіло й суспільство, предмети і дії, земна природа та рух небесних тіл. Прекрасне наявне й у природі, й у мистецтві. Мистецтво, за Аристотелем, є людська діяльність, й саме цим відрізняється від природи. Філософ визначав мету мистецтва, з одного боку, в роботі митця (художника), а з іншого – у впливі творів мистецтва на людей. Завданням мистецтва вважав імітацію, або наслідування (з грец. – мімесіс) [2].

Спільність висловлювань Платона й Аристотеля щодо естетичного виховання полягала у визнанні визначального впливу естетичного виховання на особистість людини та її свідомість за посередництва мистецтва як його вагомий складник. З огляду на притаманне історичній епосі філософів трактування естетичного як єдності різноманіття естетичне виховання в контексті гармонійного розвитку особистості відображало поєднання краси духу й тіла, зовнішньої та

внутрішньої краси, інтелектуальної, моральної і фізичної досконалості. І Платон, і Аристотель пов'язували естетичне виховання із залученням підростаючих поколінь до музичних занять, хорових виступів у святкові дні, театрального мистецтва, поезії тощо.

Візантійське мистецтво, підвалинами якого слугували естетичні надбання античності, досягло свого розквіту в IV–VI ст. Саме естетика Візантії активно впливала на естетичну культуру Київської Русі й інших держав із православним релігійним віровченням. Прикметно, що естетична думка того часу не обмежувалася вивченням впливу краси на духовність людини, а прагнула до розуміння значення кольору, звуку для художньої цінності творів мистецтва [12].

Історичні реалії епохи Середньовіччя позначилися на теорії естетичного виховання передусім переорієнтацією на релігійне світосприйняття та наданням переваги серед видів мистецтва, що впливали на формування особистості, поезії й архітектурі (поезію було зорієнтовано на еліту суспільства, а архітектуру – на широкий загаль). На цьому етапі розвитку людства передумовою формування особистості загальною та естетичної її цінності зокрема вважали виховання «божого іскри», тож митець поставав посередником між божественним голосом і людиною, а естетичні цінності – характеристикою особливостей панування влади й усіх матеріальних і духовних надбань.

Епоха Відродження вирізнялася необмеженим зростання ваги творчої людини – митця (художника, поета, музиканта), який за допомогою власних творів естетично збагачував культуру нації. В епоху Відродження творили Сандро Боттічеллі, Буонаротті Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Санті Рафаель, Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо, Нікколо Макіавеллі, Вільям Шекспір, Лука Маренціо, Андреа Габріелі й інші.

У цей період фокус уваги філософів змістився на світську культуру та реальну людину як об'єкт художньої інтерпретації митців. Зосередженням у архітектурі, образотворчому мистецтві, музиці та літературі на людській величчю й основному призначенні людини [3] було розпочато етап естетичного

піднесення, що досяг свого апогею у XVIII – на початку XIX ст., тобто в епоху Просвітництва.

Філософи Нового часу активно працювали над утвердженням нових естетичних понять, як-от: естетичний смак, естетичні судження, а також аналіз структури та сутність естетичного, взаємозв'язки культури та цивілізації, людини й мистецтва, естетики та моралі.

Плідно прислужився справі становлення естетичного виховання Ф. Шіллер. У автобіографічній праці «Листи про естетичне виховання людини» (1793–1794 рр.) філософ оперує введеним ним же терміном «естетичне виховання» [31] та пропонує дуальне визначення сфери естетичного виховання, стверджуючи, що: «з одного боку, лише естетичне веде до безмежного, становить ціле в собі, тому що воно (естетичне) поєднує в собі умови свого виникнення й продовження; з іншого боку, краса нічого не дає ні розуму, ні волі, вона лише робить людину здатною до належного користування тим чи іншим» [там само]. Митець потрактував красу то як кінцеву мету людського розвитку, то як момент переходу від фізичного стану (чуттєвості природи) до логічного й морального (істини та обов'язку щодо ідеальної держави), вважаючи красу водночас і станом, і дією людини. Загалом Ф. Шіллеру властиве прагнення естетично вдосконалити людину, налагодити взаємозв'язок між мистецтвом і людством, між знаннями та почуттями [там само].

Значну увагу естетичному вихованню особистості приділяли й представники української філософської думки початку XVIII ст.

Ф. Прокопович розглядав проблему краси людини крізь призму гармонії духу й тіла, залучаючи до аналізу поняття краси природу, звичаї, побут, ремесло та майстерність. Розроблена мислителем теорія поетичного мистецтва вирізнялася серед інших видів творчості безпосереднім впливом на естетичні почуття людини, позаяк саме поетика, на його переконання, впливає на відчуття стилю, розвиток фантазії й уяви [19].

Причетність до розвитку українського естетичного виховання XVIII ст. мав український філософ-просвітитель Г. Сковорода, відомий проголошенням ідеї взаємодії та спорідненості філософії й поезії, філософії і мистецтва, що стала

«наріжним каменем» його теорії виховання гармонійної особистості [9]. У контексті естетичного виховання філософ надавав особливого значення мистецтву з його потенціалом через емоційно-чуттєву сферу прищеплювати уявлення про естетичні ідеали.

У 30–50 рр. ХІХ ст. в Україні набула визнання харківська естетична школа, представники якої (І. Кронеберг, А. Метлінський) активно обговорювали значення естетичного виховання для становлення особистості. Так, послідовник Ф. Шеллінга, професор, ректор Харківського університету І. Кронеберг в університетському збірнику «Брошурки» порушував питання самостійності естетики як філософської науки [18]. Теорія І. Кронеберга, серед іншого, передбачала аналіз меж прекрасного, вияви яких пов'язані не лише із мистецтвом, а й із природою, суспільством, конкретною людиною [там само].

Теоретичну основу естетичного виховання складає також *естетика* – філософська наука, предметом якої постає сукупність виражальних форм будь-якої сфери діяльності, зокрема художньої [26].

Естетичному вихованню притаманний особливий зв'язок із *психологією* як наукою про закономірності розвитку та вияву психіки конкретної особистості.

Посутніми в контексті естетичного виховання видаються погляди українського психолога С. Ананьїна, який стверджував, що естетичні потреби й нахили особистості, як і прагнення до творчості, належать до загальнопоширених властивостей психіки. У працях «Сучасна доба і виховання» (1922 р.), «Естетичне виховання» (1922 р.) автор розглядав естетичне виховання як складник загальної педагогічної мети, охоплюючи ракурсом останньої фізичний розвиток, інтелектуальну освіту, трудове та моральне виховання. С. Ананьїн підкреслював важливість правильного бачення ролі естетичного виховання особистості крізь призму її призначення, власне сенсу майбутнього життя, з такого приводу зазначаючи, що «елементи художньої освіти є необхідною попередньою умовою успішного здійснення багатьох призначень, а також необхідним засобом для розуміння культурних цінностей мистецтва. Без естетичного

виховання художні нахили залишаються прихованими або грубими, творчі сили не виявляються, людина позбувається ясного ставлення до мистецтва» [1, с. 89]. Учений переконував, що і методом, і засобом естетичного розвитку особистості повинне бути мистецтво та навчальні предмети естетичного циклу, а насамперед – образотворче мистецтво.

Відомий дослідник психології творчості та психології виховання мистецтвом А. Бакушинський на початку ХХ ст. обґрунтовував потребу проведення естетичного виховання за двома напрямками, як-от: вивчення закономірностей художньої творчості, її «продуктів» і вивчення та розроблення найбільш доцільних у суспільстві методів художньо-педагогічної діяльності. Важливо, що наскрізною темою напрацювань і критичних висловлювань ученого було з'ясування впливу мистецтва на духовне формування особистості зокрема та суспільства загалом.

Осмилення основних аспектів проблеми естетичного виховання й естетичного розвитку особистості – предмет наукового зацікавлення знаного психолога, педагога П. Блонського, який вважав розвиток естетичної творчості (з такими його завданнями, як формування закладених природою творчих можливостей особистості) однією із цілей виховання особистості та наголошував на неізолюваності естетичної творчості від творчості повсякденної життєвої.

У контексті проголошення мистецтва найважливішим засобом естетичного виховання науковець підкреслював доцільність плекання любові та потреби в гарній художній книзі, збагачення музичних почуттів, уміння усвідомлювати зміст музичного твору та розвивати індивідуальні творчі здібності в царині образотворчого мистецтва [4]. П. Блонський негативно ставився до процесу копіювання в образотворчому мистецтві. Він визначав потребу в синтетичній (структурній) системі, за якою творча діяльність починається відразу ж і є «синтезом малювання, живопису, скульптури, архітектури, моделювання тощо» [там само, с. 265]. Продовжуючи далі, дослідник стверджував, що естетичне виховання особистості має бути зумовлене естетичною потребою людини в красі та спонукати її до мистецтва.

Причетний до формування теорії естетичного виховання психолог Л. Виготський визнавав особливий вплив виховання мистецтвом на психічний розвиток особистості [5], зокрема називав детермінантами розвитку творчих здібностей останньої соціум навколо неї, а також умови, за яких відбувається освітній процес.

До когорти фундаторів теорії естетичного виховання, психології творчої діяльності належать Б. Ананьєв, Л. Божович, Г. Костюк, О. Леонтєв, П. Якобсон та ін. Серед здобутків вищевказаних психологів – розкриття значення психічних якостей особистості (естетичних емоцій, естетичної свідомості, естетичного сприйняття, фантазії, смаку, естетичних почуттів, уявлень, естетичного ідеалу, естетичної поведінки, інтересів і мислення) для формування естетично вихованої людини

Проблему естетичного виховання відображено й у працях відомих педагогів. Так, представники педагогічної науки XVII – XVIII ст. – Я. Коменський і Й. Песталоцці – у вченні про природовідповідність зверталися до естетичного виховання з огляду на те, що процес пізнання, на їхнє переконання, розпочинається із чуттєвого сприйняття, спостереження, необхідних для гармонійного розвитку особистості.

За Я. Коменським, гармонія споконвічно закладена у Богові та набуває виявів у природі, мистецтві, людині, позаяк прекрасне остання відчуває в конкретно-чуттєвій формі. Цікаво, що ідеї естетичного виховання постають органічним складником педагогічне навчання та прочитуються в усіх найбільших творах Я. Коменського [10].

Естетичне виховання аналізував вітчизняний педагог К. Ушинський, убачаючи в ньому не самоціль, а найважливішу умову та шлях досконалого й гармонійного розвитку особистості; максимальне розкриття особистості в діяльності, найбільш відповідній її душі. Педагог визначав активно-творчу сутність естетичного виховання в тому, щоб: формувати потреби, здібності та навички людини, вносити естетичний елемент в її працю, суспільні зв'язки, побут, усі сфери вияву особистісного «Я», тим самим визнаючи пріоритетними засобами естетичного виховання природу, працю, мистецтво. К. Ушинський надавав особливого значення для естетичного

виховання творам мистецтва та вивченню їхньої історії (живопису, музики, скульптури), тому що «розуміти і знати мистецтво – це розуміти і знати життя в різні історичні епохи і періоди» [25].

Український педагог, письменник, театрал Я. Мамонтов у нарисі «Естетизація людини» відстоював наукову позицію, що метою естетичного виховання особистості є розвиток її естетичного відчуття, естетична культура постає кінцевим результатом індивідуального та соціального розвитку людини, а шлях виховання особистості проходить через пізнання прекрасного в мистецтві до прекрасного життя мистецтва [14].

Іще один український педагог, композитор і громадський діяч К. Стеценко як прихильник гармонійного розвитку особистості регламентував принципово важливим його компонентом естетичне виховання. Метою останнього він вважав виявлення та розкриття творчих можливостей особистості, стимулюванні її творчої активності [22]. Серед засобів естетичного виховання особистості дослідник надавав перевагу музиці («вона (музика) як ніщо інше, здатна ушляхетнити людину, розвинути в ній благородні поривання, вплинути на психіку і настрій» [там само, с. 63]), зокрема народній пісні з її безумовним потенціалом щодо впливу на розвиток не лише музичних здібностей, а й духовності, естетичних почуттів і смаків.

Концепція естетичного виховання видатного українського культуролога та музиканта М. Леонтовича містить такі положення: формування у процесі естетичного виховання художньо-образного мислення та розвиток творчих здібностей; надання естетичному вихованню (зокрема, музичному навчанню) духовності та емоційності; поєднання в процесі естетичного виховання класної та позакласної роботи з дітьми; серед всіх видів естетичного виховання провідне місце належить музичному вихованню, зокрема фольклору [8].

Радянський педагог С. Шацький розмежував «естетичне» та «художнє» виховання, потрактовуючи перше як виховання за допомогою мистецтва універсальних якостей людини, залучення особистості до мистецтва, до різнобічної творчої діяльності, розвиток активності особистості, її почуття

патріотизму та колективізму, любові до прекрасного в житті, а друге – як складник естетичного виховання, його підпорядковану частину [28, с. 186]. Перекоаний у значній виховній ролі всіх видів мистецтва, учений прагнув активізувати на основі їхніх ресурсів процес естетичного виховання.

Актуальними в контексті пропонованого дослідження є ідеї відомого педагога-новатора А. Макаренка про естетичне виховання як один із найвагоміших напрямів виховання, присвячений вихованню людини-колективіста, зорієнтованої на творчий пошук, творче ставлення до життя. Увиразнюючи соціальність людських почуттів, А. Макаренко наголошував на здатності колективу виховувати Людину-творця, позаяк естетичне начало притаманне колективу, що постає на ґрунті дисциплінованості, злагоди, осмислення краси, єдності. Особливого значення знаній педагог надавав красі праці, естетичній цінності навчання, естетиці шляхетних учинків, зокрема вважав, що найкращим важелем, що може повернути суспільство до культури, постає прагнення до краси, природно закладене в кожній людині [13].

У 50–60-ті рр. ХХ ст. ряд педагогів (Н. Дмитрієва, В. Разумний, В. Шацька, В. Шестаков) піддавали критиці ототожнення понять «естетичне виховання» та «художнє виховання» (мистецтва). Так, російський педагог, естетик, мистецтвознавець В. Шестаков бачення естетичного виховання як спеціальної галузі навчання мистецтву (художнього виховання) проголошував негативним виявом [30].

Критику такого ототожнення знаходимо й у працях радянської дослідниці В. Шацької, яка витлумачувала естетичне виховання як виховання здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати красу в довколишній дійсності, у природі, у суспільному житті, праці, у явищах мистецтва, виховання потреби брати активну участь у створенні краси в житті й у мистецтві (тобто розуміти прекрасне в об'єктивному світі, цінувати прекрасне в мистецтві та вміти бачити прекрасне) [27, с. 6].

Педагогиня окреслила пов'язані зі змістом і метою виховного процесу основні завдання естетичного виховання, як-от:

- виховання естетичної потреби та здатності правильно розуміти прекрасне у мистецтві, природі, явищах суспільного життя, людських взаєминах і побуті;

- розвиток естетичного сприймання та послідовне втілення системи естетичних уявлень, відчуттів, переживань, поглядів, переконань, естетичних смаків на основі систематичного ознайомлення з творами мистецтва різних видів;

- розвиток художніх здібностей, прищеплення знань, умінь і навичок для користування засобами того чи того виду мистецтва та можливості вносити елементи прекрасного в суспільне й особисте життя [там само].

Запропоноване В. Шацькою визначення сутності естетичного виховання набуло поширення у педагогічній науці, а відтак – розвитку у наукових доробках О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, Ю. Ізюмського, Т. Полозової, Е. Савченко, Ю. Рубіна, присвячених загальним і частковим питанням цього поняття.

Над формуванням теорії естетичного виховання плідно працював знаний український педагог В. Сухомлинський. У руслі переосмислення проблем естетичної свідомості, естетичного ставлення до дійсності, естетичного ідеалу, естетичного смаку, естетичних оцінок, естетики поведінки Василь Олександрович згенерував низку ідей щодо культури почуттів і розвитку емоційної сфери особистості, акцентуючи, зокрема, на неможливості інтелектуального розвитку людини без почуттів, переживань, емоційно-естетичного ставлення до навколишніх і до самої себе. Учений стверджував, що чим гострішим є відчуття та сприйняття людини, тим більше вона бачить та чує навколо себе, чим глибшою є її емоційна оцінка явищ, подій, предметів, тим вона внутрішньо багатша та яскравіша. Заслужують на увагу розроблені педагогом не тільки теоретичні, а й методичні прийоми та механізми естетичного впливу на особистість (спілкування з природою, мистецтвом, красивими людьми, різнобічна творча художньо-естетична діяльність школярів, яка виконувала функцію фактора формування естетичного ставлення до світу, до людей і закріплення цього ставлення в естетиці поведінки) [23, с. 177].

У педагогічній системі В. Сухомлинського виховання красою постає однією з найважливіших умов формування особистості. «Нехай дитина відчуває красу та захоплюється нею», – зазначав педагог [24, с. 30–31].

Системний підхід до проблеми естетичного виховання відображають праці педагогів другої половини ХХ ст. Л. Воловіч, Н. Дьоміної, М. Кіященко, Б. Рождественського та ін. Так, Б. Рождественський визначав естетичне виховання як сукупність організованих естетичних впливів, які є послідовно здійснюваними системою засобів дійсності та мистецтва й охоплюють всі грані формування особистості [20, с. 14–16].

Кінець ХХ ст. у царині естетичного виховання ознаменований виникненням у наукових колах новаторських ідей щодо естетичного розвитку особистості. Зокрема, розглядати взаємодію мистецтв у естетичному, загальнокультурному, духовному розвитку особистості запропонувала професорка Г. Шевченко [29].

Українські педагоги Д. Джола, А. Щербо аргументували логіку розгляду естетичного виховання крізь призму естетичного ставлення, а відтак – досить ґрунтовно аналізували такі поняття, як «естетичні цінності», «естетичне сприйняття», «естетичний смак», «естетичні потреби», «естетичні почуття», «естетичні судження». На переконання вищевказаних авторів, естетичне виховання – це «формування естетичного ставлення людини до дійсності, зміст якого, поєднуючи в собі загальнолюдські, епохальні, регіональні, національні, класові, професійні й індивідуальні риси, несе історично визначений рівень людяності» [7, с. 51].

Погоджуємося із твердженням С. Гончаренка, що сутність естетичного виховання є складовою частиною педагогічного процесу, яка безпосередньо спрямована на формування і виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини [6, с. 119].

Загалом вищевикладене дає підстави констатувати, що змістове наповнення поняття «естетичне виховання» має у педагогічній літературі багатоаспектне трактування.

Для створення сучасної теорії естетичного виховання майбутніх учителів початкової школи досить значущим є відкриття 1996 р. (уперше в Україні) на базі Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України лабораторії мистецької освіти під керівництвом доктора педагогічних наук, професора О. Рудницької. Ключовим напрямом діяльності лабораторії було обрано формування загальної та професійно-педагогічної культури студентської молоді.

Векторами наукових пошуків фахівців лабораторії мистецької освіти слугували: обґрунтування основних напрямів розвитку культури особистості засобами мистецтва в умовах професійної освіти; розкриття особливостей формування загальної та професійної культури студентів засобами різних видів мистецтва; розроблення критеріїв педагогічного діагностування ефективності впливів окремих видів мистецтва на формування особистісних якостей студентів; визначення закономірностей, принципів та умов використання культуротворчої функції мистецтва в освітньому процесі закладів вищої освіти тощо [21, с. 44].

На сучасному етапі метою естетичного виховання в закладах вищої освіти проголошено формування та розвиток у майбутнього педагога високого рівня особистої естетичної культури та творчих установок до діяльності [11, с. 38].

У педагогічних закладах вищої освіти України освітній процес зорієнтовано на інтелектуальний, усебічний розвиток сучасної молоді, розширення її світогляду, вдосконалення відповідних особистісних і професійних якостей. У такому ключі привертає увагу процес формування естетичної компетентності майбутніх педагогів початкової школи.

Естетична компетентність – інтегральний духовно-естетичний феномен, готовність і здатність особистості мобілізувати персональні ресурси – організовані в систему художні знання, уміння, ставлення, здібності, якості, необхідні для ефективного вирішення художніх завдань у типових і нестандартних ситуаціях, у побудові власної траєкторії життєтворчості. Це здатність орієнтуватися в естетичних параметрах різних сфер життєдіяльності, що відзначається

найбільш ефективним формуванням під час опанування різних видів мистецтва [15]. Відтак, ядром естетичної компетентності є мистецтво, що породжує художні й естетичні цінності.

Мистецька освіта постає процесом і результатом навчання, виховання, розвитку та саморозвитку особистості, спрямованим на формування її духовної культури та художньо-творчої самосвідомості, яка охоплює мистецькі знання й уявлення, систему ціннісних орієнтацій, розвинену емоційно-почуттєву сферу, що скеровують до творчого самовираження у мистецькій діяльності та спонукають до спілкування з художньою культурою впродовж усього життя.

Розвиток естетичної компетентності майбутніх учителів початкової школи передбачає розвинену естетичну чуттєвість (естетичне сприйняття, емоції, переживання), естетично розвинений інтелект (естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання). Рівень естетичної компетентності набуває вияву в розвитку всіх компонентів естетичній свідомості – почуттів, поглядів, переживань, потреб та ідеалів.

Загалом естетичну компетентність варто вважати проекцією рівня опанування естетичної культури.

Процес формування естетичної компетентності молоді пов'язаний із цілеспрямованою педагогічною діяльністю та потребує спеціальної підготовки студентів закладів вищої освіти, передусім майбутніх учителів початкової школи, на основі скоординованих дій усього професорсько-викладацького колективу.

Завдання професорсько-викладацького складу полягають у створенні в закладі вищої освіти естетичного середовища як комплексу предметних і духовних впливів для формування естетичних почуттів, смаків, світогляду майбутніх педагогів.

Естетичне почуття вчителя є почуттям його насолоди від сприйняття прекрасного в дійсності й у творах мистецтва.

Естетичний смак – це здатність майбутнього педагога правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді гарне від неестетичного; здатність до індивідуального добору естетичних цінностей, саморозвитку, самоформування.

Метою естетичного виховання майбутніх учителів початкової школи постає спонукання до творчої діяльності,

розвиток креативності, що охоплює водночас і естетичну діяльність особистості, і її участь в естетичному процесі.

Сферу естетичної свідомості майбутніх педагогів складають естетичні емоції та переживання.

Естетичне виховання майбутніх учителів початкової школи у ЗВО набуває реалізації у спектрі спрямованих на формування предметних компетенцій завдань, серед яких:

- чуттєво-емоційне сприйняття, уміння відчувати й бачити навколишній світ, виявляти пізнавальну активність;
- розвиток асоціативно-образного мислення;
- вияв і розвиток фантазії, уяви;
- розвиток поняттєво-логічного мислення;
- уміння визначати мету, способи й організацію її досягнення;

- вияв здатності до самоаналізу та самооцінювання;
- прищеплення здатності до розуміння мови мистецтва як форми міжособистісного спілкування,

- плекання здатності до розуміння почуттів інших людей, різноманіття творчих виявів, бачень дійсності;

- сприйняття цілісної картини світу, здатність цінувати національну самобутність і культурну спадщину України;

- відкриття, творче вираження себе, визначення власного місця у світі, а також усвідомлення неповторності й унікальності людини.

До найважливіших завдань естетичного виховання майбутніх учителів у ЗВО належить допомога у створенні індивідуального стилю життя, діяльності та спілкування. Для розв'язання останнього викладач повинен опанувати окремі методики психодіагностування, а також озброїти майбутніх учителів початкової школи прийомами самопізнання. Посутнє значення має знання психологічних і психофізіологічних особливостей здобувачів вищої освіти, зумовлених їхнім соціальним статусом, віком і характером основної діяльності.

Вищевикладене сприяє формулюванню засадничих вимог до організації естетичного виховання майбутніх учителів початкової школи у ЗВО, як-от:

- 1) формування особистості майбутніх учителів початкової школи в системі освітнього середовища ЗВО (реалізація чого

вимагає створення умов для вільного саморозвитку здобувачів вищої освіти);

2) максимальне розкриття кола вибору шляхів самореалізації, самоактуалізації майбутніх учителів;

3) забезпечення співпраці педагога та здобувачів вищої освіти, дотримання принципів педагогіки співробітництва, проголошених В. Сухомлинським (максимальне стимулювання самостійності в навчанні та його індивідуалізація);

4) розвиток індивідуальних естетичних почуттів майбутніх учителів початкової школи (без індивідуальних особистих почуттів немає естетичної культури).

Формування естетичної компетентності майбутніх учителів початкової школи у ЗВО містить такі компоненти:

- відповідність зовнішнього вигляду майбутніх педагогів початкової школи естетичним і моральним нормам поведінки (зовнішній вигляд і викладача, і здобувачів вищої освіти має бути естетично виразним, виявляти вишуканий естетичний смак, почуття міри та професійної гідності);

- естетизація приміщень ЗВО (естетичне оформлення аудиторій, залів, коридорів, кімнат у гуртожитках тощо);

- створення естетичної атмосфери освітнього процесу ЗВО та викладання навчальних предметів для майбутніх педагогів початкової школи;

- дотримання норм естетичності у взаємостосунках членів професорсько-викладацького складу й усього закладу, й колективів кафедр, а також колективів студентських груп;

- забезпечення естетики у взаєминах студентського та викладацького колективів.

З огляду на це сучасний стан підготовки вчителів початкової школи в галузі естетичного виховання передбачає:

1) формування естетичної культури як нагальної потреби суспільства;

2) упровадження концепції гуманізації та гуманітаризації освіти України, що потребує зростання ролі естетичного виховання на основі кращих національних традицій;

3) становлення і розвиток естетичної вихованості, творчого потенціалу та педагогічної майстерності;

4) поширення естетичної спрямованості на всі сфери діяльності майбутнього педагога;

5) дослідження та застосування здобутків світового досвіду естетичного виховання майбутніх педагогів початкової школи для їхньої інтеграції у національну освіту української держави.

Завданнями естетичного виховання майбутніх учителів початкової школи в сучасних закладах вищої освіти є: створення відповідних умов для зростання статусу й уваги до естетичного виховання; розроблення програм і методичних рекомендацій щодо естетичного виховання здобувачів вищої освіти з урахуванням специфіки роботи у початковій школі; гармонізація творчих зусиль провідних спеціалістів ЗВО, зокрема науковців, педагогів, психологів, митців; організація творчої діяльності у позанавчальний час (ансамблі, творчі об'єднання, різноманітні гуртки); самовиховання здобувачів вищої освіти у сфері естетичного.

У сучасних ЗВО естетичне виховання здобувачів вищої освіти здійснюють і в аудиторний, і в позааудиторний (вільний від навчання) час.

Естетичне виховання у позааудиторний час представлено організацією групових, колективних художньо-естетичних заходів здобувачів вищої освіти під керівництвом або за участю деканату, кураторів, викладачів випускових кафедр (організація екскурсій до музеїв, художніх майстерень; відвідування театральних вистав, концертів тощо), керівників художніх гуртків ЗВО (заняття в гуртках художньо-естетичного профілю, художньо-творчих колективах). Попри широкий діапазон можливих виховних заходів, молодь втрачає інтерес до високого мистецтва, заповнюючи культурний вакуум ресурсами Інтернет мережі.

Аудиторний складник естетичного виховання майбутніх педагогів відзначається зорієнтованістю на формування високої естетичної культури, посилення культуротворчого опанування духовно розвинутих форм мистецтва, що концентрують у образно-емоційній формі всі естетичні вияви дійсності, природи, праці, пізнання, людських взаємостосунків.

Вилучення із процесу естетичного виховання здобувачів вищої освіти аудиторного складника створює своєрідний методологічний розрив, ризики якого полягають у небезпечній відірваності всієї системи позааудиторної виховної роботи від освітнього процесу, а відтак – у об'єктивній неможливості реалізації у повному обсязі необхідного комплексу естетичних компетенцій, притаманних майбутньому педагогу нової початкової школи.

Список використаних джерел:

1. Ананьин С. Эстетическое воспитание. *Путь просвещения*. 1922. № 2. С. 89–105.

2. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / ред. А. И. Доватур, Ф. Х. Кесиде; примеч. В. В. Биbihина. Москва: Мысль, 1983. Т. 4. 830 с.

3. Березовчук Л. История искусства. Ренессанс. Иллюстрированная энциклопедия. Москва: Издательство АСТ, 2003. 504 с.

4. Блонский П. П. Избранные педагогические произведения. Москва: Узд-во АПН РСФСР, 1961. 695 с.

5. Выготский Л. С. Психология искусства. 3-е изд. Москва: Искусство, 1986. 573 с.

6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

7. Д жола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навч.-метод. посіб. Київ, 1998. 390 с.

8. Иванова Л. А. Педагогическое наследие Н. Д. Леонтовича: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13. 00. 01. Москва, 1983. 24 с.

9. Іваньо І. В. Філософія і стиль мислення Г. Сковороди. Київ: Наук. думка, 1983. 270 с.

10. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. Київ: Рад. шк., 1940. Т. 1. 248 с.

11. Крылова Н. Б., Печко Л. П. Формирование эстетической культуры личности: школа, трудовой коллектив, вуз. Москва: Знание, 1986. 64 с.

12. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. Москва: Мысль, 1978. 623 с.

13.Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания. *Педагогические сочинения*: в 8 т. Москва: Педагогика, 1986. Т. 4. С. 123–203.

14.Мамонтов Я. А. Проблема эстетического воспитания. Москва: Тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1914. 20 с.

15.Масол Л., Ничкало С., Веселовська Г., Онищенко О. Художня культура України: навчальний посібник. Київ: Вища школа. 2006. 239 с.

16.Платон. Избранные диалоги / пер. с древнегреч. Москва: Художественная литература, 1965. 442 с.

17.Платон. Сочинения: в 3 т. / перев. с древнегреч.; под общ. ред А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса. Москва: Мысль, 1970–1972.

18.Проблемы эстетического воспитания: тезисы докладов к 2 симпозиуму молодых ученых (Ноябрь, 1970 р.). Москва, 1970. 267 с.

19.Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво. Різні ситуації: в 3 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 1. 511 с.

20.Рождественский Б. П. Эстетика в школе. Казань: Изд-во Казанского университета, 1969. 242 с.

21.Рудницька О. Професійна освіта і мистецтво (традиції, пошуки, перспективи). *Мистецтво та освіта*. 1996. № 1. С. 39–44.

22.Стеценко К. Г. Спогади, листи, матеріали. Київ: Музична Україна, 1981. 480 с.

23.Сухомлинський В. О. Проблеми всебічного розвитку особистості. *Вибрані твори*: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 1. С. 5–202.

24.Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори*: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 9–278.

25.Ушинский К. Д. Вопросы воспитания. *Избранные педагогические произведения*: в 2 т. Москва: Учпедгиз, 1953. Т. 1. 638 с.

26.Философская энциклопедия: в 5 т. / гл. ред. Ф. В. Константинов. Москва: Сов. энцикл., 1970. Т. 5. 740 с.

27.Шацкая В. Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. Москва: Педагогика, 1975. 200 с.

28. Шацкий С. Т. Советская школа, её теория и практика *Избранные педагогические сочинения*: в 2 т. Москва: Педагогика, 1980. Т. 2. С. 179–190.

29. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе: учеб.-метод. пособ. Киев: Радянська школа, 1985. 144 с.

30. Шестаков В. П. Проблемы эстетического воспитания. Очерки истории. Москва: Высшая шк., 1962. 120 с.

31. Шиллер Ф. П. Письма об эстетическом воспитании человека. *Собрание сочинений*: в 7 т. / пер. с нем.; под общ. ред. Н. И. Вильмонта, Р. М. Тамирина. Москва: Госполитиздат, 1957. Т. 6. С. 252–358.

Наукове видання

**Професійна підготовка майбутніх педагогів:
теорія та практика**

Монографія

**За науковою редакцією
доктора педагогічних наук, професора
Руслани Леонідівни Сойчук**

Підписано до друку 28.05.2020 р.
Формат 60х34х16 . Папір офісний.
Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 11,2.
Тираж 300 прим.

Видавець: Олег Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
вул. Кн.Романа, 9/24, м. Рівне, 33022,
068-025-067-4 olegzen@ukr.net

Друк: кафедра педагогіки початкової освіти РДГУ
вул. Остафова, 31, м. Рівне, 33000
тел. 0-362-62-00-84